

oudemuziek 15/16

NIEUW LICHT OP CORELLI
ASSISI-SONATES

HUIJB VAN DER LINDEN
WALTER CAPELLI

TEKST
BEEELD

Assisi-sonates

NIEUW LICHT OP CORELLI

Bij Arcangelo Corelli denkt u hoogstwaarschijnlijk aan zijn concerto grossi en vioolsonates, die in de achttiende eeuw Europa veroverden. Met slechts zes gepubliceerde opusnummers lijkt zijn oeuvre beperkt. Maar er is meer. Na jarenlang onderzoek heeft Enrico Gatti, violist en artistiek leider van Ensemble Aurora, recentelijk twaalf relatief onbekende sonates uit het Assisi-manuscript, waarvan men al langer vermoedde dat ze van Corelli waren, nu definitief aan de Italiaan toegeschreven. Het is de hoogste tijd voor een Nederlandse première van deze werken, die een nieuw licht schijnen op de toen nog jonge Italiaanse componist.

Corelli is bovenal bekend van zijn schaarse opusnummers die tijdens zijn leven in druk verschenen, zoals de beroemde vioolsonates opus V. De onbekende sonates die u nu brengt, komen echter uit een handschrift in Assisi. Wat is er over deze bron bekend?

Manuscript 177, dat in de bibliotheek van het klooster van de H. Franciscus-basiliek in Assisi wordt bewaard, heeft op de rug de aantekening '1748 in Bologna'. Het watermerk in het papier bevestigt de Bolognese oorsprong en de datering rond het midden van de achttiende eeuw. Het is een verzamelhandschrift dat ongeveer vijftig composities bevat, waaronder in de eerste plaats de twaalf onuitgegeven sonate da camera die daar aan Corelli worden toegeschreven. en diens complete opus V. Het handschrift werd gebruikt door de Franciscaanse pater Joseph Maria Galli, zoals blijkt uit een aantekening op de achterkaft van het handschrift. Galli, geboren in 1720, was een cellist en zanger in de basiliek van Assisi. Hij had contact met het Franciscaanse klooster in Bologna, zoals we weten van een brief aan Padre Martini.

Galli's handschrift dateert dus van enkele decennia na Corelli's tijd. Is er iets te zeggen over waar de muziek in dit handschrift vandaan kwam en hoe betrouwbaar de toeschrijving is?

De twaalf kleine onuitgegeven sonates zijn zonder twijfel gekopieerd van een andere, oudere bron die nooit is teruggevonden. Misschien maakte Galli die kopie zelf, dat weten we niet. Omdat het handschrift door slordigheden en fouten van de kopiist op veel punten problematisch is, was een lang en zorgvuldig proces van reconstructie nodig. Zo ontstond mijn kritische editie, die binnenkort samen met een facsimile-editie verschijnt bij Libreria Musicale Italiana in Lucca. Het is noemenswaardig dat de stukken van andere componisten in dit verzamelhandschrift – Giuseppe Torelli en Tomaso Albinoni – allemaal correct zijn toegeschreven. En sowieso zou het nogal onlogisch zijn om in een gebruikshandschrift zoals dit – dus niet bedoeld om er in de handel geld mee te verdienen – valse toeschrijvingen te geven.

Weinig mensen – musici noch onderzoekers – lijken deze sonates veel aandacht te hebben geschonken nadat ze in de kritische editie van de jaren '70-'80 als "niet van Corelli" naar de appendix waren verbannen. We hadden ze dus eigenlijk vlak onder onze neus...

De kleine Assisi-sonates zijn nooit echt serieus in overweging genomen, in de eerste plaats omdat deze bron – de enige – van late datum is, en bovendien omdat er voor deze muziek geen enkel vergelijkingsmateriaal is. De gehele classificatie en toeschrijving van Corelli's werken ging uit van het principe dat er altijd meerdere bronnen moesten zijn voor een toeschrijving. We weten echter heel goed dat Corelli veel meer componeerde dan wat hij in druk liet verschijnen; dat werd al kort na zijn dood gezegd en geschreven, en hijzelf maakte hiervan al melding vóór de publicatie van zijn *Opus I* in een brief aan graaf Laderchi. Het werk dat Corelli verrichtte, bestond uit de zorgvuldige en zeer precieze selectie en voorbereiding voor de zes opusnummers die hij van plan was te publiceren. De rest was gelegheidsmuziek en experimenteermateriaal, kortom: 'work in progress' of werk dat hij niet voor publicatie geschikt achtte.

Verwacht u dat er nog meer 'nieuwe' muziek van Corelli boven water zal komen?

Al vele jaren lijkt het duidelijk dat veel van de sonates die in de categorie 'WoO' (*Werke ohne Opuszahl*) en 'Anhang' in de officiële oeuvre-catalogus zijn samengesteld door Hans Joachim Marx zonder twijfel authentiek zijn, zelfs als ze niet die criteria van harmoniegebruik en volmaakte perfectie weerspiegelen die in de gedrukte werken te vinden zijn. De musicologe Agnese Pavanello is momenteel bezig met een langdurig en diepgaand onderzoek, in het bijzonder naar de Engelse bronnen (die op een solide Romeinse herkomst teruggaan), dat langzaam maar nieuwe onbekende composities van Corelli aan het licht begint te brengen. Ongetwijfeld zal de oeuvre-catalogus van deze componist in komende jaren dus compleet herzien moeten worden.

Denkt u dat er een vooroordeel bestond over hoe Corelli 'hoort' te klinken?

Ik geloof dat er twee bepalende aspecten waren: enerzijds de cultus rondom de figuur van Corelli die al meteen na zijn dood begon; en anderzijds de muziekwetenschap, die vaak de neiging heeft het beeld van sommige componisten vast te leggen: door onze kijk op hen te fixeren, worden we op een bepaalde manier gerustgesteld, en het laat ons geloven dat we in staat zijn hen te begrijpen. Maar zo simpel kunnen de zaken niet zijn. Corelli was uitermate intelligent, vooruitziend en methodisch waar het de verspreiding van zijn eigen werken betrof. Ze zijn in een zeer kort tijdsbestek wereldwijd ware referentiepunten zijn geworden. Maar achter deze operatie schuilt jarenlang het dagelijkse werk van een jonge en buitengewoon getalenteerde violist, die zijn eerste stappen zette in de Romagna, zijn eigen regio, vervolgens in Bologna en pas daarna in Rome, met een duidelijk sprong in kwaliteit en stijl.

Hebben we met zijn allen misschien ook te zeer blind vertrouwd op die vorige kritische editie?

Wat de kritische editie betreft moet ik bekennen dat er in enkele delen talloze fouten staan, met ongehoorde muzikale uitglidders die getuigen van een loskoppeling van de muzikale praktijk: een tekortko-

ming die bij veel muzikwetenschappers helaas vaak het geval is. Ik maak daarom voor mijn uitvoeringen en opnames, ook wanneer ik met modern uitvoeringsmateriaal werk, altijd gebruik van de originele bronnen (eerste edities, en geen latere edities) voor een zeer gedetailleerde vergelijking.

Er is weinig bekend over de Bolognese jaren van Corelli, ondanks het feit dat hij zijn hele leven de bijnaam 'il Bolognese' behield. Bieden deze sonates eindelijk een blik op de 'Bologneesheid' van Corelli?

Inderdaad, helaas hebben we bijna geen enkele verwijzing naar de Bolognese periode van Corelli, met uitzondering van de informatie die Padre Martini geeft in documenten die op de Accademia Filarmonica in Bologna betrekking hebben. Daaruit blijkt onder andere dat Corelli in 1670, op zeventienjarige leeftijd, lid werd van de Accademia als componist en niet als louter uitvoerend musicus. Dit bevestigt indirect dat hij al bekend was als componist. De kleine sonates uit Assisi kunnen we in deze categorie scharen, en ze leggen inderdaad een stijl aan de dag die ze in de omgeving van Giovanni Maria Bononcini – met wie hij, zo weten van een schets uit die tijd, samen musiceerde – en Giovanni Battista Vitali plaatst. Een belangrijke aanwijzing is de aanwezigheid van *balletti* in de collectie: het gaat om een genre dat nauw aan de allemande is verbonden, hoewel deze laatste categorie in tempo van langzaam tot zeer snel varieerde, terwijl het balletto meestal als *allegro* verschijnt. Het balletto werd in de gebieden rond Modena, Bologna en de Veneto (het vasteland rond Venetië) nadrukkelijke gecultiveerd – en de twee leraren van Corelli waarvan we weet hebben, kwamen uit deze laatste twee gebieden – maar niet in Rome, waar Corelli vervolgens naartoe ging en waar hij contrapunt studeerde (een aspect dat tijdens zijn Bolognese verblijf nog te wensen overliet). In Rome nam hij de principes van de *stile osservato* (of antieke stijl) in zich op, die uit de traditie van Palestrina en Carissimi voortkwam, en die wat de instrumentale muziek betreft beïnvloed was door het werk van Stradella, Lonati, en Colista.

Deze sonates tonen een nog jonge Corelli, maar zijn deze werken vooral een muziekhistorisch 'curiosum' of is het eenvoudigweg ook goede muziek?

Laat het helder zijn dat deze sonates uit Assisi nooit beschouwd zullen kunnen worden als beter dan de werken die hij liet drukken. Desalniettemin is het uitzonderlijk materiaal; het enige materiaal, zou ik willen zeggen, dat een blik biedt op de wereld waarin de jonge Corelli zich in Bologna tussen het eind van de jaren '60 en het begin van de jaren '70 van de zeventiende eeuw bevond. We bewonderen de grote Corelli van de volwassen Romeinse jaren, maar liefdevol en met affectie kijken we naar de jonge violist-componist die in competitie treedt met de grote muziekproductie van de Emilia-Romagna-regio in de tweede helft van de zeventiende eeuw.

En hoe dan ook zijn er in deze bescheiden verzameling zonder twijfel behoorlijk geslaagde deeltjes en goede ingevingen die, ook al zijn ze niet heel ver uitgewerkt, het natuurlijk talent van de componist tonen.

Hebben uw blik en kennis als violist eraan bijgedragen u te overtuigen van het auteurschap van Corelli? Of anders gezegd: waren er, al spelende, stilistische en viooltechnische dingen die u troffen?

Naast de stilistische kwesties in de sonates uit Assisi (zoals de vele gevallen waarin passages overeenstemmen met terugkerende motieven in de andere werken van Corelli), is er zogezegd een gevoel van Corelliaans handwerk dat je in je vingers 'voelt'. Het is evenzeer waar dat sommige van de sonates uit

Assisi elementen bevatten die vreemd zijn aan de Corelli zoals hij bij ons allen bekend is. Maar die bekende Corelli is een volwassen Corelli, die al bijna dertig jaar was, terwijl we het hier hebben over een violist-componist van een jaar of zestien of zeventien. Het zou raar zijn als de muziek op viooltechnisch en contrapuntisch gebied al volmaakt was.

Wat heeft u uiteindelijk overtuigd van het auteurschap van Corelli?

Er zijn in deze sonates progressies die later als 'incorrect' werden gedefinieerd: stemvoeringen tussen de partijen die niet bijzonder elegant zijn. Ook zijn er stilistische referenties en manieren waarop de voortekens zijn genoteerd die duidelijk tot de periode van de jaren '60 en '70 van de zeventiende eeuw behoren. Het zou buitengewoon raar zijn als iemand die vele jaren na Corelli's dood deze sonates valselijk aan hem wilde toeschrijven dat deed met muziek die niet overeenkwam met diens inmiddels wijdverbreide, algemeen bekende en gelauwerde – en daarom eenvoudig te imiteren – volwassen stijl. Het idee van een valse toeschrijving rust dan ook niet op een solide basis, terwijl de toeschrijving aan Corelli, op de eerste pagina van het handschrift, alleszins geloofwaardig is wanneer men die in relatie stelt tot een oudere Bolognese bron die daarna verloren is gegaan.

Was het misschien ook nodig dat een musicus zich evenzeer voor deze sonates inzette als voor bijvoorbeeld de sonates opus V, om ze terug binnen de canon van Corelli's werk te brengen?

Ik heb al een behoorlijke tijd geleden begrepen dat het met name in de schakels, in de overgangen en in de verbindingswegen is waar de geschiedenis wordt gemaakt en waar de fundamentele veranderingen worden bepaald. Dáár moeten we stijlen en structuren en hun vele varianten gaan bestuderen. Als we ons hele leven alleen maar Bach, Mozart en Vivaldi uitvoeren, leren we maar heel weinig over de dagelijkse realiteit van de muziek en de musici van de zeventiende en achttiende eeuw. Want díe heren

waren giganten, uitzonderlijke personages en alles behalve gewoon. De realiteit van de zeventiende eeuw is uitermate gevarieerd, met name in Italië, en een gevoel van flexibiliteit in denken, in klank, in nuances, in versieringen, is onontbeerlijk om in deze gebieden rond te reizen. De sonates uit Assisi zullen nooit deel uitmaken van het canonieke idee van Corelli dat is ontstaan uit een ononderbroken cultus die inmiddels driehonderd jaar oud is. Laten we daarom het idee van een 'canon' achter ons laten en het open terrein van het onderzoek accepteren. ■

---

oudemuziek 15/16

'NIEUWE VIOOLSONATES VAN CORELLI'

Ensemble Aurora

zo 6 dec, 14.30 / 's-Hertogenbosch, De Toonzaal
 di 8 dec, 20.15 / Muiden, Muider slot
 wo 9 dec, 20.15 / Delft, Remonstrantse Kerk
 do 10 dec, 20.15 / Westzaan, Zuidervermaning
 vr 11 dec, 20.15 / Deventer, Penninckshuis
 za 12 dec, 20.00 / Limbricht, St.-Salviuskerkje
 zo 13 dec, 15.00 / Bloemendaal, Dorpskerk
